

УНІФІКАЦІЯ НОРМ У ПРОЕКТІ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Л. НІКОЛЕНКО
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри господарсько-правових дисциплін
Донецького юридичного інституту МВС України*

В умовах сучасного розвитку України, основною тенденцією якого є наближення вітчизняної правової системи до європейських і світових стандартів, актуалізувалося питання щодо ефективного й справедливого судового захисту прав, свобод та інтересів осіб. Європейський суд з прав людини неодноразово вказував у своїх рішеннях на такі порушення при судовому розгляді з боку української судової системи, як обмеження права доступу до суду, недостатня правова визначеність, недотримання розумних строків розгляду справ тощо [1; 2]. Побудова незалежної судової влади, удосконалення судоустрою та процесуального законодавства, забезпечення права на ефективний і справедливий судовий розгляд є метою правової реформи, що здійснюється в Україні. Завданням реформування процесуального законодавства є створення ефективного судочинства, яке буде спрямовано на забезпечення достатнього рівня захисту прав, свобод та інтересів осіб.

У сучасний період здійснюється комплексна реформа не тільки процесуального законодавства, а й судоустрою. Конкурс до новоствореного

Верховного Суду завершений, визначений список переможців на посаду судді. Слід наголосити, що проведення конкурсу до вищої судової інстанції у такому форматі є унікальним у світовій практиці. Реформа вищого судового органу і, як наслідок, внесення пропозицій щодо змін процесуального законодавства у такий короткий термін спровокувало неоднозначну реакцію юридичної спільноти. Сама ідея внесення змін у всі процесуальні кодекси не викликає заперечень, але такі зміни бажано здійснювати з урахуванням теоретико-методологічної основи, реальних потреб практики та відповідно до доктринальних положень.

Процесуальне законодавство дійсно потребує змін і прийняття актів нової формації, які б відповідали сучасним міжнародним і національним реаліям, а також відображали результати модернізації держави.

На розгляді Верховної Ради України перебуває проект Закону України від 23 березня 2017 р. № 6232 «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства Украї-

ни та інших законодавчих актів» (далі — законопроект) [3].

З аналізу проектів процесуальних кодексів можливо зробити висновок, що автори документа демонструють підхід до уніфікації процесів у різних видах судочинства. Тому дослідження щодо реформування процесуального законодавства, зокрема з урахуванням уніфікації, є актуальним.

Питання реформування процесуального законодавства були предметом дослідження таких учених, як О. Белянич, С. Демченко, О. Подцерковний, Д. Притика, В. Резнікова та ін. Проте низка актуальних і практично значущих питань у цій сфері, а саме питання реформування господарського процесуального законодавства в умовах уніфікації, потребують подальшої розробки, що й обумовлює актуальність та необхідність нашого дослідження. Відтак метою цієї статті є визначення особливостей уніфікації норм проекту Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК України) як однієї з умов ефективності правосуддя з урахуванням змін у законодавстві та процесів реформування судочинства України, що важливо як з погляду теорії права, так і судової практики.

Судочинство — це встановлений порядок подання відповідних документів, розгляду справ і прийняття відповідних актів, тобто вчинення процесуальних дій, що здійснюються у межах чітко визначеної процесуальної форми. Для досягнення уніфікації всі процесуальні дії не повинні суперечити одна одній, тільки при узгодженості вони можуть створювати уніфікований стандарт судочинства. Відповідно, для досягнення уніфікованого підходу процесуальні кодекси повинні бути узгоджені між собою.

У сучасний період спостерігається активна нормотворча діяльність, але при аналізі нормативних актів виникає питання щодо юридично-технічної досконалості цих актів у зв'язку з пору-

шенням і недотриманням нормотворчої техніки. Нормативні акти містять нечіткі формулювання або некоректні застосування термінів і суперечливі положення. За таких умов неможливо здійснювати ефективне реформування та удосконалення правової системи України.

Головна проблема законопроекту — це неузгодженість правової природи та принципів судових процесів із практикою та запитамі суспільства. Адже застосування виключно ідеї уніфікації для змін процесуальних кодексів не є запорукою досягнення якості їхнього змісту та ефективності застосування. Тому уніфікація задля зручності одноманітної термінології та процесуальних форм є небезпечною для всієї системи судового захисту. Безумовно, деякі інструменти уніфікації в процесі реформування є доцільними, а подекуди — нагальними. Так, однаковість процесуальних норм у певних правових інститутах є цілком бажаною, особливо, якщо йдеться про загальні положення судочинства та усунення термінологічних суперечностей. Якщо проаналізувати проекти процесуальних кодексів, можливо зробити висновок, що анонсована уніфікація (у загальновищезгаданому її значенні) фактично не відбулася. Відтак простежується підхід вкраплення абсолютності застосування норм Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України) та Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) в інших процесуальних кодексах без врахування особливостей, що об'єктивно властиві іншим видам судочинства. В умовах сучасної реформи за допомогою уніфікації дійсно можливо було б закласти нову основу для тих або інших інститутів, а не обмежуватися «переписуванням» норм із одного кодексу в інший.

Зазначені вище недоліки законопроекту ґрунтуються передусім на відсутності доктринального розуміння поняття «уніфікація», його інструмен-

тив і меж застосування. Уніфікація (фр. *unification*, від лат. *unus* — один та *facere* — робити) — це приведення чого-небудь до однаковості; приведення чого-небудь до єдиної форми або системи, до однаковості [4, 724]. Існують різні думки щодо тлумачення поняття «уніфікації»: процес приведення чинного права до єдиної системи, усунення розбіжностей і надання однаковості правовому регулюванню подібних або близьких видів суспільних відносин у різних країнах [5, 215]; однаковість колізійних та матеріальних норм у певній сфері відносин [6, 31].

Створення Верховного Суду навряд чи можливо розглядати як причину необхідності проведення уніфікації. Підставами уніфікації процесуального законодавства різних галузей права повинні бути об'єктивні передумови та умови. Дійсно, господарське, цивільне та адміністративне законодавство мають аналогічні інститути, але їхня наявність не перешкоджає співіснуванню суміжних галузей матеріального права: господарського, цивільного та адміністративного.

Слід наголосити, що для уніфікації процесуальних кодексів спочатку потрібно визначити принципи, що окреслять модель подальшої нормотворчості, задекларують цінності, які стануть підґрунтям для розвитку законодавства. Передусім уніфікація повинна спростити правове регулювання, але також повинна бути спрямована на збереження окремих специфічних принципів. Для проведення уніфікації треба визначити єдину правову природу процесу, проаналізувати кожен інститут і закласти нову основу для його розвитку. Автори ж законопроекту пішли іншим шляхом і здійснили узагальнення чинних процесуальних правил базуючись на цивільному процесі, що, безсумнівно, не може бути уніфікацією.

Слід погодитися із Д. Луспеником, який зазначає, що дуже легко поруши-

ти логіку і структуру кодексу, його принципи одним невдалим нововведенням [7]. Тож проаналізуємо проект ГПК України щодо його нововведень з урахуванням уніфікації. Характеризуючи його, слід визнати, що він містить положення, які цілком відповідають вимогам сучасності, але також наявні положення, що мають суперечливий характер, не відповідають встановленим європейським принципам, не враховують, а подекуди і прямо суперечать правовій природі господарсько-процесуальних відносин.

Вплив на якість застосування норм ГПК України і досягнення мети судочинства мають правові поняття та оціночні категорії, які визначені у проекті. Він містить: нові поняття, які ніколи не застосовувалися у господарському судочинстві та взагалі йому невластиві; поняття, які застосовувалися у господарському процесі, але у проекті ГПК України отримали нове тлумачення; крім понятійного апарату, з'явилися нові інститути, які вперше застосовуються у господарському судочинстві.

З метою усунення суперечностей щодо тлумачення термінології, яку застосовано у проекті ГПК України, необхідно здійснити уніфікацію термінології. Це процес, який включає, по-перше, однакове, обмежене межами змісту поняття; по-друге, застосування логіко-семантичного аналізу всієї структури галузі права; по-третє, перегляд існуючих понять з урахуванням сучасного розвитку права. З цією метою пропонується доповнити процесуальні кодекси загальною статтею, що міститиме уніфіковані тлумачення понять, які можуть застосовуватися у всіх процесуальних кодексах.

Слід наголосити, що при розробці проектів законодавчих актів треба обережно використовувати понятійний апарат. Чітке визначення понять сприятиме ефективній роботі суддів і зменшить кількість скарг щодо перегляду судових актів. Бажання уніфікувати

не завжди призводить до позитивних результатів, а навпаки, може призвести до зловживань процесуальними правами. Загалом позитивно оцінюючи і визнаючи необхідність уніфікації правових понять і категорій, необхідно визнати, що уніфікувати треба поняття та категорії, які використовуються у текстах нормативних актів у межах відповідної галузі законодавства. Уніфікація правових понять і категорій повинна розглядатись як елемент забезпечення відповідності між системою понять та категорій різних галузей права. Правові поняття і категорії повинні мати аналогічне тлумачення, значення та співвідношення, особливо на стадії підготовки законопроекту. Наголошуючи на необхідності їх уніфікації, варто зазначити, що уніфікації повинні підлягати не всі поняття та категорії, які використовуються у правотворчості, а тільки спеціальні, що мають особливе значення та специфіку.

Техніка законотворчості передбачає наявність передумов для уніфікації законодавства з урахуванням того, що будь-який процесуальний кодекс визначається як головний кодифікований законодавчий акт, який містить основні норми, що регулюють певну сферу суспільних відносин. Метою уніфікації є необхідність усунення суперечностей та дублювання правових норм у різних процесуальних актах, але слід визначити інститути, що потребують уніфікації.

Щодо самого проекту ГПК України, то не викликає заперечень застосування терміна «юрисдикція» у главі 2. Він використовується у всіх процесуальних кодексах, що є позитивним в умовах уніфікації процесів. Однак застосування у п. 1 ч. 1 ст. 21 проекту ГПК України терміна «правочин» є не зрозумілим. Правочин — це термін цивільного права, який міститься у ЦК України, ст. 202 якого надає таке визначення: «Правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення

цивільних прав та обов'язків». Традиційним для господарського законодавства, зокрема господарсько-процесуального, є термін «господарський договір». Поняття «договір» та «правочин» не є тотожними термінами. Загальновідомо, що не всі правочини є договорами (зокрема, односторонній правочин), що спричиняє різні підстави та порядок в укладенні, зміні, розірванні та виконанні. Таке заміщення термінології призведе лише до плутанини. Можливо враховувати позицію господарських судів, зокрема Вищого господарського суду України, який у своїх постановках зазначає: «Правочин (господарський договір)» [8]. Однак вбачається, що в господарському судочинстві слід застосовувати спеціальну термінологію, яка співвідносна з матеріальними господарськими відносинами.

Також за аналогією з цивільним процесом у ст. 13 проекту ГПК України закріплений інститут наказного провадження, який призначений для розгляду справ за заявами про стягнення грошових сум незначного розміру, щодо яких відсутній спір або про його наявність заявнику невідомо. Водночас питання про ефективність застосування цього інституту у цивільному процесі є досить суперечливим, оскільки це провадження не виправдало себе та має здебільшого «декларативний характер». Тому не зрозуміло, яким чином впровадження наказного провадження у господарському судочинстві сприятиме його удосконаленню [9].

Відносно інституту свідка слід зазначити, що це ще один нетиповий інститут для господарського судочинства. Застосування показань свідків у господарському процесі, їх доцільність є предметом окремих дискусій вже тривалий час. Введення інституту свідків спричинить ризик затягування процесу. Господарський процес характеризується оперативністю розгляду справ, тому, наприклад, якщо свідки мешкають за

межами України, процес можливо затягнути надовго.

Вкраплення невластивих господарському процесу інститутів свідчить про те, що при розробці проекту ГПК України не була застосована техніка врахування рішень господарських судів, які вказують на дієздатні засоби доказування у господарських спорах. За своєю суттю господарський процес повинен бути письмовим, має бути збережено зв'язок із матеріальним (господарським) правом, що також характеризується письмовою формою договорів. Адже у господарських відносинах відповідно до чинного законодавства господарські операції повинні відобразитися документально.

Інститут перегляду судових актів у проекті ГПК України визначений з урахуванням положень ЦПК України та світового досвіду. Слід наголосити, що у ньому зазначено: не підлягатимуть касаційному оскарженню судові рішення у малозначних справах, крім випадків, якщо: касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики; у разі, коли справа становить значний суспільний інтерес чи має виняткове значення для того, хто подає касаційну скаргу; коли суд першої інстанції зарахував справу до категорії малозначності помилково. Як висновок, проект ГПК України, як й інші проекти процесуальних кодексів, не містить чіткого переліку судових рішень, які можна оскаржити в касаційному порядку. Тобто рішення приймає колегія суддів, яка розглядає справу, як наслідок, такі норми не відповідають принципу правової визначеності та передбачуваності законодавства.

На підставі зазначеного вище можна зробити висновок, що норми процесуального права потребують уніфікації з метою єдиного правозастосування, а також відповідності стандартам Європейського співтовариства. ГПК України, ЦПК України та Кодекс адміністра-

тивного судочинства України містять фрагментарну уніфікацію на рівні деяких норм та інститутів.

Україна завжди була представником романо-германської (континентальної) правової системи, але зміни, що відбуваються сьогодні, свідчать про поступове наближення до англосаксонської моделі судочинства: єдиний вищий судовий орган вже створений, судовий прецедент незабаром стане джерелом права. Метою реформування судової системи є уніфікація тлумачення правових норм, усунення суперечностей між існуючими процесуальними кодексами. Слід констатувати, що незважаючи на неодноразові спроби Міністерства юстиції України скасувати Господарський кодекс України та реформувати систему господарських судів, ситуація, що складається у світі, свідчить про те, що господарські (економічні) відносини займуть пріоритетну позицію серед інших суспільних відносин, тому їхня регламентація, а також вирішення господарських спорів потребують додаткового регулювання. Уніфікація повинна здійснюватися на рівні інститутів, які є тотожними для всіх процесів, мають однаковий сенс і спрямовані на досягнення однакової мети.

З урахуванням того, що мета процесів однакова — ухвалення справедливого рішення, деякі процесуальні інститути можуть бути уніфіковані, наприклад, інститут доказування, що характеризується міжгалузевим характером, має загальний понятійний апарат, принципи і стадії доказування, перелік доказів тощо; інститути підвідомчості, підсудності, представництва. Щодо перегляду, то можуть бути уніфіковані окремі аспекти з урахуванням особливостей, властивих господарському, цивільному, адміністративному та кримінальному процесам.

Існує думка, що дублювання однакових правових норм можливо усунути шляхом прийняття єдиного проце-

суального акта, але цей процес потребує всебічного виваженого рішення. Крім того, такий універсальний нормативний акт навряд чи зможе регламентувати вирішення усіх спорів з урахуванням різноманітних матеріальних відносин. Процес уніфікації повинен бути спрямований на усунення суперечностей між існуючими галузями процесуального права; встановлення нових правил вирішення спорів; збереження і поширення положень, що мають визнану правозастосовну практику; поширення альтернативних спо-

собів вирішення спорів, примирливих процедур тощо.

Процес уніфікації та надмірної деталізації господарського судочинства може негативно вплинути на такий важливий принцип, як оперативність. Перевагою господарського судочинства були скорочені строки розгляду справ. Деталізація та застосування невластивих інститутів у господарському судочинстві може призвести до затягування судового процесу, що навряд чи позитивно позначиться на динаміці розвитку господарських відносин.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Коберник* проти України : рішення Європейського суду з прав людини у справі від 25 липня 2013 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://minjust.gov.ua/file/30435>
2. *Рудніченко* проти України : рішення Європейського суду з прав людини у справі від 11 липня 2013 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://minjust.gov.ua/file/30690>
3. *Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів* : проект Закону України від 23 березня 2017 р. № 6232 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415
4. *Крысин Л. П.* Толковый словарь иноязычных слов / Л. П. Крысин. — М. : Эксмо, 2008. — 944 с.
5. *Ющик О. І.* Уніфікація в праві / О. І. Ющик // *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) [та ін.]. — Київ : Українська енциклопедія, 2004. — Т. 6: Т—Я. — 765 с.
6. *Луниц Л. А.* Курс международного частного права : в 3 т. / Л. А. Луниц. — М. : Спарк, 2002. — 1007 с.
7. *Луспенник Д.* Яким має бути ідеальний процесуальний кодекс / Д. Луспенник [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.yurfact.com.ua/praktyka/yakym-maie-buty-idealnyi-protseualnyi-kodeks>
8. *Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними* : постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 29 травня 2013 р. № 11 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0011600-13/card6#Public>
9. *Морщагина Н.* Проект ХПК України потребує детального обговорення / Н. Морщагина [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://pravo.ua/news.php?id=0060002>

REFERENCES

1. *Kobernyk proty Ukrainy: rishennia Ievropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi vid 25 lypnia 2013 r.* [Kobernyk v. Ukraine: Judgment of the European Court of Human Rights in a case dated July 25, 2013]. Available at: <http://minjust.gov.ua/file/30435>
2. *Rudnichenko proty Ukrainy: rishennia Ievropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi vid 11 lypnia 2013 r.* [Rudnichenko v. Ukraine: Judgment of the European Court of Human Rights in a case dated July 11, 2013]. Available at: <http://minjust.gov.ua/file/30690>
3. *Pro vnesennia zmin do Hospodarskoho protseualnoho kodeksu Ukrainy, Tsyvilnoho protseualnoho kodeksu Ukrainy, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv: proekt Zakonu Ukrainy vid 23 bereznia 2017 r. № 6232* [On amendments to the Commercial Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine, the Code of Administrative Legal Proceedings of Ukraine and other legislative acts: draft Law of Ukraine dated March 23, 2017 № 6232]. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415
4. *Krysin L. P.* Tolkovy slovar inoyazychnykh slov [Explanatory dictionary of foreign-language words], Moskva: Eksmo, 2008, 944 p.
5. *Iushchik O. I.* Unifikatsiia v pravi [Unification in the law], *Iurydychna entsyklopediia*, Kyiv: Ukrainska entsyklopediia, 2004, vol. 6, 765 p.
6. *Lunts L. A.* Kurs mezhdunarodnogo chastnogo prava [Course of International Private Law], Moskva: Spark, 2002, 1007 p.
7. *Luspenyk D.* Iakym maie buty idealnyi protseualnyi kodeks [What should be the ideal procedural code]. Available at: <http://www.yurfact.com.ua/praktyka/yakym-maie-buty-idealnyi-protseualnyi-kodeks>
8. *Pro deiakii pytannia vyznannia pravochyniv (hospodarskykh dohovoriv) nediiisnymi: postanova Plenumu Vyshchoho hospodarskoho sudu Ukrainy vid 29 travnia 2013 r. № 11* [On certain issues of recognition of

transactions (economic agreements) invalid: the resolution of the Plenum of the Supreme Economic Court of Ukraine dated May 29, 2013, № 11]. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0011600-13/card6#Public>

9. Morshchagina N. Proekt KhPK Ukrainy trebuєt detalnogo obsuzhdeniya [The draft of CODU of Ukraine requires a detailed discussion]. Available at: <http://pravo.ua/news.php?id=0060002>

Ніколенко Л. Уніфікація норм у проекті Господарського процесуального кодексу України

Анотація. Стаття присвячена питанням уніфікації норм у проекті Господарського процесуального кодексу України. У процесі дослідження наголошується, що уніфікація повинна здійснюватися на рівні інститутів, які є тотожними для всіх процесів, мають однаковий сенс і спрямовані на досягнення однакової мети. Пропонується доповнити процесуальні кодекси загальною статтею, що міститиме уніфіковані тлумачення понять і категорій, які можуть застосовуватися у всіх процесуальних кодексах.

Ключові слова: господарський процес, уніфікація, процесуальний кодекс, господарське судочинство, уніфікація норм.

Николенко Л. Унификация норм в проекте Хозяйственного процессуального кодекса Украины

Аннотация. Статья посвящена вопросам унификации норм в проекте Хозяйственного процессуального кодекса Украины. В процессе исследования отмечается, что унификация должна проводиться на уровне институтов, которые являются тождественными для всех процессов, имеют одинаковый смысл и направлены на достижение одинаковой цели. Предлагается дополнить процессуальные кодексы общей статьей, которая будет содержать унифицированные толкования понятий и категорий, которые могут применяться во всех процессуальных кодексах.

Ключевые слова: хозяйственный процесс, унификация, процессуальный кодекс, хозяйственное судопроизводство, унификация норм.

Nikolenko L. The Unification of Norms in the Draft Economic Procedural Code of Ukraine

Annotation. The article is devoted to questions of unification of norms in the draft Economic Procedural Code of Ukraine. The study notes that unification should be carried out at the level of institutions that are identical to all processes that have the same meaning and aim to achieve the same goal. It is proposed to supplement the procedural codes with a general article, which will contain unified interpretations of the concepts and categories that can be applied in all procedural codes.

Key words: economic process, unification, procedural code, economic justice, unification of norms.